

Til va adabiyot.uz

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail:tilvaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/48>

YANGI 2025-YIL MUBORAK BO'LSIN!

YANGI YIL

Abdulla ORIPOV

O'zbekiston Qahramoni, Xalq Shoiri

Mehru muhabbatga tashna ko'ngilni

Hatto daqiqalar aylar ekan zor.

Bir o'zim bilurman, har yangi yilni

Qanchalik kutganman bo'lib intizor...

realism.....72

Ilg'or pedagogik texnologiyalar

Buzalayho Qodirova. Badiiy asarlarni o'rganish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining tarixiy konseptlar bilan ishlash metodikasi.....74

Rayxon Rasulova. O'quvchilarning matn yaratish kompetensiyalarini shakllantirishda integratsion yondashuvlarning zamonaviy mexanizmlari.....77

Otabek Yo'ldoshev. Zamonaviy boshlang'ich ta'limda texnogen sivilizatsiyaning o'rni: muammolar tahlili va rivojlanish yo'llari.....80

Zamira Erdanova. Ona tili darslarida matn ustida ishlash texnologiyasi.....82

Dilbar Daminova. Ona tilini fanlararo o'qitishda nutqiy faoliyatni rivojlantirish metodikasi.....84

Gulnora Umarbekova. O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishda tizimli yondashuv.....87

Nodira Maxmanazarova. Ta'limda innovatsiya-yangi pedagogik texnologiyalarining samaradorligi.....90

Muattar Panjiyeva. Mahalliy didaktik vositalarning ta'limiy xususiyatlari.....92

Inoyat Elmurodova. Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini fanlar integratsiyasi asosida takomillashtirish.....95

Shalola Rahmonova. Oliy ta'lim muassasalari talabalariga ingliz tilini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ahamiyati.....97

Aziza Karimova. SCAMPER texnikasi orqali pedagogika yo'nalishi talabalarini bolaning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasiga o'rgatish.....100

Мадина Буранова. Инновационные технологии в процессе совершенствования прагматической компетенции у студентов уровня В 1.....102

Zukhriddin Akbarov. Identifying learner needs for an effective esp course highlighting the case-study approach:105

Rustamjon Turgunboev. The impact of technology on English language teaching methodology.....109

Matluba Tojiyeva. Problems of flipped classroom technology in teaching English in secondary Schools.....112

Tadqiqot

Tabassumxon Mo'minova. Hozirgi o'zbek qissalarida badiiy nutq, uslub poetikasi va uning nazariy masalalari.....114

Begzod Abdullayev. Reklama matni: til vositalarining ta'sirchanligini oshirish strategiyalari.....116

Ozoda Anorqulova. Iboralarda "oila" konseptining ifodalanishi.....119

Nigina Sadinova. Badiiy matnda ironiya baholash vositasi sifatida.....121

Hakim Ahmedov. Alpomish dostonida onomastik guruhga mansub mifoteonim komponentli frazeologik birliklar tahlili.....123

Dilafroz Sayipova. "Boburnoma" – original memuar asar.....125

Ra'no Mullaxo'jayeva. Poetik tafakkur xossalari.....127

Shahnoza Majidova. Surxondaryo viloyati toponimlarining ayrim geografik xususiyatlari.....130

Shohista Tojiyeva. "Mediasavodxonlik va axborot madaniyati" asosida bo'lajak xorijiy til o'qituvchilarning informatsion-analitik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari.....132

Abdulloh Ubaydullayev. "Nasoyim-ul muhabbat" asarida bir ma'noli va ko'p ma'noli arabcha o'zlashmalarning leksik-semantik tahlili.....135

Zilola Xudoyqulova. "Boburnoma" dagi laqab, nisba va taxalluslarning leksik-semantik tasnifi.....139

Shahnoza Bozorova. Badiiy matndagi antroponimlarning lingvopoetik xususiyatlari.....141

Maksadxon Xakimova. Adrian Henri ijodida sevimli shahar obrazlari va oddiy kishilar hayotining poetik in'ikosi.....144

Ozoda Achilova. Taqiq mazmunning dialogik nutqda faollashuvini ta'minlovchi omillar.....147

Jo'rabek Jovliyev. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida ona tili o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari.....149

Nargiza Boltaboyeva. Angliya hududidagi joy nomlarining lingvistik tahlili va tasnifi.....152

Dildora Tashmuxe'dova. Xitoy tili taqlid so'zlarining fonetik tahlili.....154

Shavkatillo Mamajonov. Ingliz va o'zbek tillarida "taom" komponentli frazeologik va paremiologik birliklar pragmatikasi va lingvomadaniy jihatlari.....157

Boxodir Zoxidov. Turk tiliga chet tilidan o'zlashgan saylovga oid terminlar.....159

Ulug'berdi Pardayev. Mavlono Jaloliddin Rumi hayoti va insonlarni yaxshilikka yetaklovchi pand-u nasihatlarini.....161

Dilorom Xakimova. "Nafs" konseptini ifodalovchi ramziy timsollarning pragmatik tadqiqi.....163

Salohiddin Axmedov, Nilufar To'xtayeva. "Qusam ota" qabristonining hamda ziyoratgohining etimologiyasi.....165

Abduxoshim Ziyatov. Matbuot va uning jadidchilik harakatida yetakchi targ'ibot vositasi sifatida.....167

Husniddin Hasanov. Idrok konseptlari tasnifi.....170

Namuna Nazarova. Sirojiddin Sayyid ijodida muxammas janrining o'rni.....174

Shoxida Yokubova. Agnonim xususida

Dildora TASHMUXAMEDOVA,
Oriental universiteti o'qituvchisi

XITYOY TILI TAQLID SO'ZLARINING FONETIK TAHLILI

Annonatsiya: ushbu maqolada xitoy tili taqlid tovushi hamda u ifodalagan ma'no o'rtasidagi bog'liqlik o'rganiladi. Taqlid tovushlar biror tovushning aynan o'zini ifodalash bilan bir qatorda tovushning yozuvdagi ramziy ifodasi ham sanaladi. Tovushdagi birgina unlining o'zgarishi bilan tovush va u beradigan ma'no ham o'zgarib ketishi mumkin. Bundan tashqari, xitoy tilida taqlidlarida final ishtiroki hamda har bir unli tovushning taqlidlar hosil bo'lishidagi o'rni statistika metodi orqali tahlilga tortiladi. Sodda unilardan tashkil topgan taqlidlar umumiy taqlidlar leksik fondining katta qismini egallashi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: taqlidlar, fonema, fonetika, initsial, final.

Annotation: this article examines the relationship between the Chinese onomatopoeic sound and the meaning it conveys. Onomatopoeic sounds are not only a representation of a sound itself, but also a symbolic representation of a sound in writing. A single unlinking change in a sound can change the sound and the meaning it conveys. In addition, the participation of the final in the onomatopoeia in the Chinese language and the role of each vowel sound in the formation of imitations are analyzed using the statistical method. It is shown that imitations consisting of simple vowels occupy a large part of the lexical fund of general imitations.

Key words: onomatopoeic words, phoneme, phonetics, initial and final.

Аннотация: в этой статье рассматривается связь между китайскими звукоподражающими словами и выражаемым ими смыслом. Звукоподражание является не только выражением самого звука, но и символическим выражением звука на письме. Изменение всего лишь одного гласного звука может привести к изменению всего звука и его смысла. Кроме того, статистическим методом анализа является участие финала в звукоподражаниях в китайском языке и роль каждого гласного звука в формировании звукоподражаний. Показано, что подражания состоящие из простых гласных, занимают большую часть лексического фонда общих подражаний.

Ключевые слова: звукоподражательные слова, фонема, фонетика, инициаль и финаль.

Til tarkiban juda boy va murakkab bo'lgan ijtimoiy hodisadir. Olimlar tilning paydo bo'lishi, uning rivojlanishi, tasnifi, til va nutq, til va inson organizmi hamda til va tovush munosabatlarini o'rganib, ilmiy izlanishlar olib bormoqdalar. Hozirgi zamon olimlari semantika hamda fonetika o'rtasidagi bog'likni o'rganishga harakat qilmoqdalar. Bir guruh olimlar so'z ma'nosi hamda uning talaffuzi o'rtasida bog'liqlik mavjud desalar, boshqa bir guruh tilshunoslar so'zning talaffuzi ma'nosiga ta'sir qilmaydi, degan fikrdalar.

Biz semantik ma'no va tovushlar o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q deb hisoblaymiz. Biroq, shunday so'z turkumi borki, uni amerikalik tilshunoslar Fromkin, Rodman hamda Hyams "ma'nosi talaffuzidayoq aks etuvchi so'zlardir" deb ta'riflagan¹. Bunday turkum taqlidlar bo'lib, tabiat va insoniyat bilan bog'liq tovushlarni tilning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib talaffuzda hamda yozuvda aks ettiradi.

Zamonaviy xitoy onomatopeyasi hozirgi zamon xitoy tili lug'atida o'ziga xos o'rin egallaydi va 300ga yaqin taqlidlar so'z sifatida lug'at tarkibiga kiritilgan. Taqlidlar masalasi xitoy tilshunosligida ilk marta 1950-yillarda ikki olim Lyuy Shusyung va Dju Desi tomonidan yozilgan "Grammatika va stilistika bobida"

¹ Fromkin V., Rodman R. Hyams N. An introduction to language. – Wadsworth: Cengage Learning, 2014. – P.69.

kitobida ko'tariladi. Tilshunoslar, avvalo, taqlidlarning so'z sifatida shakllanganligi hamda turkumlarga xoslik belgilari haqida fikr yuritadilar. Taqlidlar barcha tillarda o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Ularning boshqa turkumlardan farqi biz tabiiy tovushlarni taqlid qilib fonetik shakllardan foydalanishda sezgi a'zolarimizga tayanamiz, uning ma'nosini ifodalashda esa fonetikadan foydalanamiz. Xitoy tilida taqlidlarning qat'iy ma'nosi bo'lmasa-da, ma'lum bir til muhitida tovushni ifodalab, tinglovchida tasavvur uyg'otadi. Masalan, “他把汽车嗖地一声开走了”。 Bu yerda “嗖” taqlidi faqat mashinaning harakati uchun emas, balki umuman tez sur'atda sodir bo'lgan ish harakati uchun qo'llaniladi.

Til muhim ijtimoiy aloqa vositasi, ma'no tashuvchisi va fikrlash vositasidir. Til tizimini tashkil etuvchi eng asosiy elementlar tovush, ma'no va shakldir. Har qanday til tovush va ma'no birikishi orqali hosil bo'ladi. Semantika ma'lum ma'noni ifodalovchi fonetika shaklida ifodalanadi va fonetikaning tashqi ifodasi hamdir. Tildagi talaffuz va ma'noning kombinatsiyasi ma'lum bir guruhlar tomonidan kelishilib tilga kiritiladi. So'z tovushlar birikuvidan yuzaga kelsa ham, uning ma'nosida tovushlar va ularning talaffuzi rol o'ynamaydi, aks holda tilda turli ma'noni beruvchi omonim so'zlar uchramasdi. Biroq, taqlidlar borasida bunday fikrni berolmaymiz. Dunyodagi barcha tillar taqlidlarida talaffuz

semantikani farqlashda muhim omil bo'lib, tovush va ma'no o'rtasidagi bog'liqlik ajralmas hisoblanadi. Zamonaviy xitoy onomatopeyasida ham so'z ma'lum bir tovushga taqlid qilish uchun yaratilgan bo'lib, tabiiy ravishda tovush va ma'no o'rtasida yaqinroq munosabat bo'ladi. Onomatopeyaning ba'zi tovushlari baland, aniq yoki keskin harakatlarni taqlid qiladi, boshqa tovushlar esa tez, kichik tovushlarni yoki yumshoq, yengilroq harakatlarni taqlid qiladi. Xitoy tili taqlidlarning tovush va ma'no bog'liqligini ko'rish uchun, avvalo, xitoy tili fonetikasini tahlil qilishni ma'qul ko'rdik.

Xitoy tili fonetikasi birmuncha murakkab bo'lib, eng kichik morfema – bu iyeroglifdir. Xitoy belgilari bir morfema, bir bo'g'in, bir tovush hamda ma'no birlashuvidan hosil bo'ladi. Biz iyeroglif tovushini tahlil qilish uchun pinyindan foydalanamiz va aynan lotin alifbosi harf va tovushlarini hozirgi zamon xitoy tili fonetikasi sifatida o'rganamiz.

Taqlid so'zlar morfema tarkibidagi bir undosh yoki unlining o'zgarib qolishi, ya'ni portlovchi undosh sirg'aluvchi undoshga almashishi yoki keng unli tor unliga o'zgarishi bilan ma'no hamda taqlid so'z

anglatadigan tovush tubdan o'zgarib ketishi mumkin. Xitoy tili taqlid so'zlarini ma'no jihatidan tahlilga tortish uchun, avvalo, pinyin alifbosi va uning tovush tizimini o'rganish, har bir tovushning xitoy tili taqlid so'zlarida tutgan o'rnini aniqlash lozim, deb hisoblaymiz.

Fonema tushunchasi xitoy tilshunosligiga xos emas, buning sababi esa eng kichik til birligi, ma'no va bo'g'inning iyeroglif nuqtasida kesishishida yotadi. Biz xitoy tovush tizimini initsial va finallarga bo'lib o'rganamiz: undosh tovush asosidagi initsiallar hamda unlihar asosidagi finallar. Ushbu maqolada xitoy tilida taqlid so'zlarning pinyin alifbosi asosida unlihar tizimi hamda taqlidlardagi unlihar o'rni o'rganiladi hamda statistik tahlil qilinadi.

Xitoy tili final tizimi 39 unlidan iborat, bulardan 10 ta bir fonemali unlihar, 13 ta murakkab fonemali va 16 ta burun fonemasi ishtirokidagi finallardir¹. Ushbu turlarning barchasi orqali xitoy tili taqlid so'zlarini hosil qilish mumkin (Jadval 1).

¹ Лин, Хайань К вопросу о преподавании фонетики китайского языка как иностранного / Хайань Лин // Иностранные языки в высшей школе. – 2014. – № 1. – С.83–89.

No	Final turi	Taqlid tovushlari	Taqlid tovushlardagi ulushi
	Sodda final	ba, bo, pa, po, pi, pu, da, de, du, di, tu, la, lu, li, mi, yi, ze, zi, ci, sa, se, si, su, zha, zhi, cha, chi, sha, qu, qi, xu, xi, ga, ge, gu, ka, ha, he, hu, yu, ye, wu, wa, wo, e, yi, ya, ye	36%
	Murakkab final	biao, mou, miao, mie, dao, dou, tei, tuo, nao, lie, liu, cai, cao, cui, sou, suo, zhou, zhuo, shua, chua chou, jie, jiu, qie, xiao, xiu, gua, guo, hua, huo, hei, hui, yao, er, ao, ou, you, yue	29%
	Burun tovushili final	bang, beng, pang, peng, ping, feng, ming, dang, deng, dong, ding, tang, teng, tong, nan, lang, leng, long, ling, lin, ceng, cong, zheng, zhuan, chan, cheng, chong, jian, qiang, ran, ren, rong, gang, guang, keng, kong, kuang, heng, hong, huang, yin, ying, yong, wang, weng	35%

Jadval 1

Xitoy tili finallarini tovushning asosi sifatida e'tirof etish mumkin. Sodda va murakkab finallarning o'zi ma'no berishi va bir so'z doirasiga kiritilishi mumkin, ohang ham final asosida hosil qilinadi. Finallarning struktur tasnifi asosida sodda finaldan iborat taqlidlar eng ko'p ko'rsatkichga ega bo'lib (36%), burun tovushili finallar esa ozgina

farq bilan kamroq (35%), murakkab finali taqlidlar nisbatan kam bo'lib, umumiy onomatoplarning 29%ini tashkil etdi.

Xitoy tili finallarini og'izning ochilish darajasiga ko'ra ham turlarga bo'lish mumkin:¹

1 Пруцких Татьяна. Проявление иконизма в языке: экспериментально-теоретическое исследование. Дис. – Бийск: Бийский педагогический государственный университет им. В.М. Шукшина, 2008. С.56

Ochiq finallar: i, a, o, e, e, ai, ei, ao, ou, an, en, ang, eng, er

O'rta ochiq finallar: i, ia, ie, iao, iu, ian, in, iang, ing

Yopiq finallar: u, ua, uo, uai, ui, uan, un, uang, ueng, ong

Cho'ziq finallar: u, ue, uan, un, iong

No	Final turi	Taqlid tovushlari	Taqlid tovushlardagi ulushi
1	Ochiq final	Zi, ci, si, ba, pa, da, la, sa, zha, cha, sha, ga, ka, ha, bo, po, e, de, ze, se, ge, he, er, cai, tei, hei, ao, dao, nao, cao, ou, mou, dou, sou, zhou, chou, nan, chan, ran, ren, bang, pang, dang, tang, lang, gang, beng, peng, feng, deng, teng, leng, ceng, zheng, cheng, keng, heng	44%
2	O'rta ochiq final	Yi, pi, mi, di, li, ji, qi, xi, ya, ye, mie, lie, jie, qie, yao, biao, miao, xiao, you, liu, jiu, xiu, jian, yin, lin, qiang, ying, ping, ming, ding, ling	24%
3	Yopiq final	Wu, pu, du, tu, lu, su, gu, hu, wa, chua, shua, gua, hua, wo, tuo, suo, zhuo, guo, huo, cui, hui, zhuan, wang, guang, kuang, huang, weng, dong, tong, long, cong, chong, rong, kong, hong	27%
4	Cho'ziq final	yu, qu, xu, yue, yong	5%

Jadval 2.

Cho'ziq finallar umumiy finallarning eng kam miqdorini aks ettirgani holda, taqlid tovushlarining ham 5%ini tashkil qildi. Taqlidlar orasida og'izning ochilish darajasiga ko'ra ochiq finallar eng katta qismni tashkil etdi (44%). O'rta ochiq hamda yopiq finali taqlidlar umumiy taqlidlarning 24% va 27%ini tashkil etadi (Jadval 2).

Xitoy tili taqlid leksikasi ko'lami keng, finallarning og'izning ochilish darajasiga ko'ra hamda struktur jihatidan tasnifiga ko'ra barcha turlari orqali taqlidlarni hosil qilish mumkin. Ochiq va sodda finallar taqlidlarni hosil qiluvchi finallarning asosiy qismini tashkil etadi, deb xulosa qilishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.李镜儿. 现代汉语拟声词研究. – 上海: 学林出版社, 2006.
- 2.Fromkin V., Rodman R. Nyams N.An introduction to language. – Wadsworth: Cengage Learning, 2014.
- 3.Лин, Хайань К вопросу о преподавании фонетики китайского языка как иностранного / Хайань Лин // Иностранные языки в высшей школе. – 2014. – № 1.
- 4.Пруцких Татьяна. Проявление иконизма в языке: экспериментально-теоретическое исследование. Дис. – Бийск: Бийский педагогический государственный университет им. В.М. Шукшина, 2008.